

Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development

Winter 2024, Vol.4, No.4, Serial Number 16, pp 25-45

doi 10.22077/vssd.2023.5954.1160

Identification and Explanation of Factors Influencing the Spatial Planning of Rural Areas with approach of Sustainable Spatial Development: A Case Study of Delfan County Villages

Ali khodadadi^{1*}, Mahdi pourtaheri², Abas shekari³ Hadi Niazi⁴

1. PhD student, Department of Geography, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

2. Professor, Department of Geography, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

3. MSc, Agricultural jihad of Delfan, Delfan, Iran

4. PhD student, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

*Corresponding author, Email: ali_khodadadi@modares.ac.ir

Keywords:

Spatial Planning; Rural Spaces; Sustainable Spatial Development; DEMATEL; Delfan

Abstract

Sustainable spatial development encompasses ecological, equality, integration, compatibility, and environmental limitation aspects in addition to general development factors. This approach aims to address regional imbalances and provide suitable solutions for achieving balanced and sustainable development on a national scale. This research focuses on the analysis of spatial planning in Delfan villages with an emphasis on sustainable spatial development. The research adopts an applied methodology and follows a descriptive-analytical approach. Data and information are collected through library and documentary methods, and the Dimatel cause and effect tool is employed for information analysis, utilizing the expert panel method. The findings reveal that the spatial planning of Delfan villages does not align with the strategic indicators of spatial sustainable development. Instead, it is shaped by factors such as the governance of economic thinking (1.17) and skeletal infrastructure (0.67) as the most influential, and equality and integration (-0.75 and -0.74) as the most impressionable factors. Consequently, the planning of these settlements lacks a foundation in sustainable development, particularly in terms of spatial sustainability. It fails to incorporate the interdisciplinary and supra-disciplinary principle (the element of people and place), which is a strategic challenge for sustainable spatial development. This imbalance has disrupted the spatial harmony of villages in this region. In conclusion, recommendations include reforming the mental and executive structures of officials to focus on the comprehensive dimensions of development, considering factors such as equality, integration, compatibility, and existing environmental limitations. It also advocates for rejecting views on rural development that solely emphasize economic and physical aspects.

Received:

29/Dec/2023

Revised:

07/Feb/2023

Accepted:

13/Mar/2023

How to cite this article:

Khodadadi, A., Pourtaheri, M., Shekari, A., & Niazi, H. (2024) Identification and Explanation of Factors Influencing the Spatial Planning of Rural Areas with a Sustainable Development Approach: A Case Study of Delfan County Villages. *Village and Space Sustainable Development*, 4(4), 25-45. [10.22077/vssd.2023.5954.1160](https://doi.org/10.22077/vssd.2023.5954.1160)

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره چهارم، شماره چهارم، پیاپی شانزدهم، زمستان ۱۴۰۲، شماره صفحه ۲۵-۴۵

doi: 10.22077/vssd.2023.5954.1160

شناسایی و تبیین عوامل مؤثر بر آمایش فضاهای روستایی با رویکرد توسعه پایدار فضایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان دلفان)

علی خدادادی^{۱*}، مهدی پورطاهری^۲، عباس شکری^۳ و هادی نیازی^۴

۱. دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. استاد، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۳. کارشناس ارشد، جهاد کشاورزی شهرستان دلفان، دلفان، ایران

۴. دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

* نویسنده مسئول، ایمیل: ali_khodadadi@modares.ac.ir

چکیده:

توسعه پایدار فضایی، علاوه بر لحاظ عوامل کلی توسعه، جنبه‌های اکولوژیکی، برابری، یکپارچگی، سازگاری و محدودیت‌های زیست‌محیطی را نیز در بر می‌گیرد. این رویکرد سعی دارد با پدیده عدم تعادل‌های منطقه‌ای برخورد کرده و راهکارهای مناسب را برای تحقق توسعه متوازن و پایدار در سطح سرزمین، ارائه نماید. هدف از پژوهش حاضر تجزیه و تحلیل آمایش فضاهای روستایی با تأکید بر توسعه پایدار فضایی در روستاهای دلفان بوده است. فرآیند روش‌شناسی حاکم بر این پژوهش از نظر هدف کاربردی، و روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از ابزار علت و معلولی دیماتل استفاده شده. که به شیوه پنل خبرگان انجام گرفته. یافته‌ها حاکی از آن است که آمایش فضایی روستاهای دلفان نه بر اساس شاخصه‌های راهبردی توسعه پایدار فضایی، بلکه شکل یافته‌ای عواملی چون: حاکمیت تفکر اقتصادی (۱/۱۷)، و کالبدی-زیرساختی (۰/۶۷) بعنوان تأثیرگذارترین، و برابری و یکپارچگی (۰/۷۵- و ۰/۷۴-) بعنوان تأثیرپذیرترین عوامل بوده است. لذا آمایش این سکونتگاه‌ها در چارچوب توسعه پایدار، خصوصاً توسعه پایدار فضایی نبوده است. به این معنا که اصل میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای (عنصر مردم و مکان) که شاکه‌ای راهبردی توسعه پایدار فضایی است، را شامل نمی‌شود. این امر موجب عدم تعادل و توازن فضایی روستاهای این شهرستان شده است. در پایان پیشنهادهای چون: اصلاح ساختار ذهنی و اجرایی مسئولان از توجه صرف به ابعاد کلی توسعه، به لحاظ عوامل برابری، یکپارچگی، سازگاری و محدودیت‌های زیست‌محیطی موجود؛ رد دیدگاه‌های توسعه روستایی از دید صرفاً اقتصادی و کالبدی؛ و غیره ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی:

آمایش سرزمین؛ فضاهای روستایی؛ توسعه پایدار فضایی؛ دیماتل؛ دلفان.

تاریخ ارسال:

۱۴۰۱/۱۰/۰۸

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۱۱/۱۸

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۲/۲۲

۱- مقدمه

سرزمین مهد کليه‌ای فعاليت‌های توليدي و اجتماعي بشري است (ناوا و ليبرمن^۱، ۲۰۲۰). بر آن جمعيت پخش می‌شود، کشاورزي جان می‌گیرد، صنعت برپا می‌شود و تمام کنش‌ها و واکنش‌های زیستی و اجتماعي انساني بر روی آن شکل می‌گیرد. به دنبال این عقیده مدیریت و سیستم آمایش سرزمین به وجود می‌آید و لزوم گستردگی عادلانه فضایی و مکانی مناسب برای فعالیت و عملکردهای بشري ضرورت به خود می‌گیرد (خنیفر، ۱۳۸۹: ۷-۸). لیکن در جریان این فرآیند، مشکلات و موانع عدیده‌ای گریبانگیر طراحان آمایش سرزمین بوده که به نظر می‌رسد در نیل به این هدف موفق نبوده‌اند (جباری و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۶). تا جایی که نگرانی‌های موجود درباره‌ی اضمحلال محیط و کاهش منابع، توسعه‌ی پایدار را به مفهومی کلیدی در سیاست‌گذاری‌های ملی بدل کرده است (وواکی و اپادیس^۲، ۲۰۰۸: ۴۷۳). از سویی در شرایط کنونی نوع توسعه‌ای که مد نظر است توسعه پایدار فضایی است. به این معنی که یک علم میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای (عنصر مردم) است. که در فرآیند آن صرفاً مشارکت متخصصان ذیربط مؤثر نیست. بلکه به مردم نیز اصالت داده می‌شود (رکن‌الدین‌افتخاری، ۱۳۹۹). از جهتی توسعه پایدار روستایی مستلزم دگرگونی اقتصادی-اجتماعی است که هدف بلندمدت حفظ برخی از دارایی‌های منطقه‌ای را که به طور مناسب تعریف شده است در طول زمان به خطر نمی‌اندازد. این شامل اهداف اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعي مانند رقابت منطقه‌ای، اشتغال کامل و توسعه درآمد سرانه، و همچنین استفاده پایدار از زمین و منابع طبیعی و طرح سکونت غیرمتمرکز است (مولولو^۳، ۲۰۲۲: ۱۲۸). حال آنکه در کشور ما به دلیل وجود نابرابری‌های کمی و کیفی میان عرصه‌های شهری و روستایی و تشدید آنها طی روندهای دگرگونی‌ساز دهه‌های اخیر، ضرورت جستجوی راه‌های خروج از معضل و تعدیل نابرابری‌ها به ویژه در فضاهای روستایی مطرح است (وحیدی، ۱۳۷۳: ۱). بنابراین آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی فضایی در قالب مفاهیم گوناگون آن، با هدف استفاده‌ی بهینه از سرزمین و بهره‌گیری از توان مناطق مختلف، مدنظر برنامه‌ریزان بوده است. درحالی که این تقسیم کار بین مناطق با منابع بالقوه‌ی آن در «نظر» اتفاق افتاده است، اما در «عمل» چندان به آن توجه نشده است و بسیاری از منابع بالقوه بی استفاده باقی مانده است. این بی توجهی پیامدهایی را در پی داشته است که از جمله‌ی آن می‌توان به توسعه‌ی نامتوازن و نامتعادل مناطق کشور یاد کرد که خود سبب تشدید نابرابری بین مناطق مختلف شده است (اکبری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱-۱۲).

لرستان با وجود ظرفیت‌های سرزمینی، طبیعی و فرهنگی بی‌نظیر، از محرومترین و بیکارترین استانهای کشور به شمار می‌رود. جمعیت آن بیش از ۱۷۶۰۰۰۰ نفر می‌باشد (نتایج تفصیلی سرشماری، ۱۳۹۵). از این تعداد ۶۳ درصد در نقاط شهری و ۳۷ درصد در نقاط روستایی ساکن هستند (حسینی، ۱۳۹۰: ۴۰). از لحاظ اقتصادی در زمره استان‌های کمتر توسعه‌یافته کشور قرار می‌گیرد. بخش‌های مختلف اقتصادی استان شرایط متفاوتی دارند و از نظر رشد و توسعه نیز وضعیت یکسانی را تجربه نمی‌کنند (رمضان‌خواه و همکاران، ۱۳۹۵). توزیع امکانات توسعه در سطح استان به صورت ناهمگن می‌باشد. نابرابری در سطوح توسعه در تمامی متغیرهای مورد بررسی (آموزشی، بهداشتی، کشاورزی و انسانی) به

1. Navah & Lieberman

2. Vouvaki & Xepapadeas

3. Mulolo

وضوح نمایان است. همچنین نتایج سنجش سطوح برخورداری شهرستان‌های استان بیانگر رابطه مثبت بین مرکز استان و توسعه‌یافتگی است، به نحوی که شهرستان خرم‌آباد به عنوان مرکز استان در رتبه اول قرار دارد. همه امکانات در این شهرستان متمرکز شده و هر چه از مرکز استان دور می‌شویم و به ویژه به سمت غرب استان (مانند دلفان) حرکت می‌کنیم؛ سطح برخورداری کاهش می‌یابد. علاوه بر این تمرکزگرایی، باعث مهاجرت مردم از شهرستان‌ها به مرکز استان و ایجاد تراکم در مرکز استان شده است (میره‌ای و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳). وضعیت آمیسی شهرستان دلفان نیز از این شرایط متأثر بوده، به طوریکه ساکنین روستاهای آن به دلیل کمبود شدید امکانات شغلی و رفاهی به روستاهای بزرگ و نهایتاً شهر نورآباد مهاجرت کرده و این شهر را با ازدحام و تراکم بالایی روبه‌رو کرده است. بر این اساس ساختار فضایی این شهرستان بخصوص در بین روستاهای آن دچار عدم تعادل است. لذا هدف از پژوهش حاضر، واکاوی عوامل مؤثر بر آمیسی فضاهای روستایی مبتنی بر رهیافت توسعه پایدار فضایی در روستاهای شهرستان دلفان لرستان بوده است. بر این اساس سوالاتی بدین شرح مطرح خواهد بود: توسعه فضاهای روستایی این شهرستان تا چه میزان مبتنی بر رویکرد توسعه پایدار فضایی است؟ و اینکه عوامل اصلی تأثیرگذار و تأثیرپذیر بر آمیسی فضاهای روستایی این شهرستان کدامند؟

۲- بنیان نظریه‌ای

نگرش تک بعدی به توسعه، علی‌رغم رشد اقتصادی بالا، شکاف‌های اساسی در جوامع بشری به وجود آورده بود. بدین ترتیب در مفهوم توسعه تجدیدنظر شد و توسعه با مفهوم چندبعدی مدنظر قرار گرفت (ازکیا، ۱۳۷۸: ۶). لیکن رویکردهای متفاوتی که جهت توسعه اجتماعات مطرح شده نتوانسته به یک تعادل توسعه‌ای در جوامع دست یابد. بر این اساس رویکردی می‌تواند در جوابگو به نیازها و سوق دادن روستاها به سمت توسعه پایدار روستایی موفق باشد که بر دوام و پایداری توسعه تأکید داشته و در عین حال معیارهای آن دائمی، همه‌جانبه و فراتر از توجه به زمان حال و نیازهای امروز باشد (درویشی و همکاران^۱، ۲۰۱۹: ۱۱۵). از این رو آمیسی فضایی و سرزمینی مناسب باید با توجه به لحاظ اکثریت عوامل دربرگیرنده آن یعنی شرایط مکانی و ساختاری حاکم بر آن باشد. بنابراین آمیسی فضاهای روستایی تحت تأثیر عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، محیطی-اکولوژیکی، کالبدی-زیرساختی، یکپارچگی، برابری، سازگاری و محدودیت‌های زیست‌محیطی قرار دارند.

کلودیوس^۲ در سال ۱۹۵۰ بیان کرد که آمیسی سرزمین در جست‌وجوی بهترین توزیع انسانها، به تبع منابع طبیعی و فعالیت‌های اقتصادی در پهنه‌ی سرزمین است (اکبری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶-۷). لذا این مقوله نوعی هدایت و مدیریت راهبردی است که سعی می‌کند پیوندهای انسان با فعالیت‌هایش را در محیط و فضایی که در آن قرار دارد مورد مطالعه قرار داده و با رعایت مسائل زیست‌محیطی و مقابله با روندهای مخرب محیط زیست، سیستم فضایی پایداری را فراهم آورد (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۹). از طرفی آمیسی فضایی^۳ با هدف شناسایی چگونگی پراکنش فضایی توسعه و شناسایی تبعیض‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی پرورده شده است (یحیی‌پور و قره‌بیگی، ۱۳۹۴: ۱۵۹). بنابراین، زمانی که عدم

1. Darvishi et al

2. Claudius

3. Spatial Management

تبادل در پراکنش فضایی شاخص‌های توسعه، شدت بیشتری به خود بگیرد، به صورت تصاعدی عدم تعادل فضایی امکانات و جمعیت را دامن می‌زند و ضمن تشدید تمرکز شاخص‌ها در نقاطی که هم اکنون از معضل تمرکز امکانات و جمعیت در رنج هستند، موجب رانش جمعیت و امکانات از مناطق محروم می‌شود و عدم تعادل در سطح فضای جغرافیایی را بیشتر می‌نماید (ادسد و همکاران^۱، ۲۰۰۶: ۱۱۳).

حال ما در فضا با کثرت در عین وحدت و هم‌زیستی در عین ناهمگونی مواجه هستیم (رکن‌الدین‌افتخاری، ۱۳۹۹)، که جامعه روستایی نیز بخشی از این فضای سرزمینی محسوب شده (امیدی‌شاه‌آباد و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۶)، و بعنوان فضا و عینیتی جغرافیایی دارای ابعاد مختلفی است که نیازمند تصمیم‌گیری به منظور دستیابی به توسعه‌ی فضایی است. در این چارچوب، گستردگی سرزمینی و قلمرو مکانی-فضایی متفاوت سکونتگاه‌های روستایی؛ تنوع و تکرر قابلیت‌های سرزمینی مراکز روستایی در ابعاد مختلف طبیعی، اکولوژیک، اجتماعی، اقتصادی و مکانی-فضایی؛ یکپارچگی قلمروی، بخشی و سازمانی توسعه‌ی فضایی؛ چارچوب، اجرا و نظام سیاست‌گذاری؛ قوانین و مقررات توسعه‌ی روستایی از عوامل کلیدی مؤثر در پیچیدگی سازمان فضایی موجود و مطلوب در مناطق روستایی هستند (رکن‌الدین‌افتخاری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۶-۱۲۸). از جهتی آمایش سرزمین ابزار اصلی برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های منطقه‌ای و ملی در توسعه‌ی مناطق روستایی بر اساس برنامه‌ریزی‌های فیزیکی و فضایی می‌باشد (میرزایی و کمری، ۱۳۹۰: ۹۳)، که نیازمند یک توسعه‌ی پایدار درخور در فرایند تصمیم‌گیری، اجرا و نظارت بر توسعه فضایی است. در حالی که تفسیرهای مختلفی از توسعه پایدار وجود دارد. معروف‌ترین این اصطلاح بر اساس سه رکن: اقتصاد، محیط زیست و جامعه استوار است، لیکن بسیاری بعد محیطی را برجسته می‌کنند. از طرفی بعد اجتماعی غالباً بیش از حد ارزیابی می‌شود (کرسپو و همکاران^۲، ۲۰۱۷). در صورتی که بعید به نظر می‌رسد که استفاده از الگوی توسعه یافته اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی کافی باشد (بارو^۳، ۲۰۱۸). بر این مبنا در فرآیند برنامه‌ریزی برای دستیابی به توسعه و قرار گرفتن در مسیر آن، درک شرایط و مقتضیات جوامع انسانی و نیازهای آنها در ابعاد مختلف از جمله اقدامات ضروری در این زمینه است (امانپور و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۸؛ زیاری و جلالیان، ۱۳۸۷: ۲۱). از جهتی نگاه جهانی به برنامه‌ریزی روستایی تغییر کرده و برنامه‌ریزان با دیدگاه نقادانه به مفهوم توسعه روستایی، آن را در قالب رویکردی یکپارچه به توسعه سرزمین با تبعیت از طرح آمایش سرزمین و بر بستر توسعه پایدار دنبال می‌کنند (رکن‌الدین‌افتخاری و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۹). اما در نگاهی اجمالی به مطالعاتی که در زمینه توسعه پایدار صورت گرفته، دیده شده کشورهای پیشرفته با تمرکز بر عوامل اجتماعی و محیطی، و کشورهای در حال توسعه با حفظ تمرکز خود بر روی عوامل اقتصادی و اجتماعی بیشترین سود را می‌برند (سواين و یانگ والتین^۴، ۲۰۲۰: ۹۶). ولی هیچ یک به طور خاص بر روابط محیطی و انسانی تمرکز نمی‌کنند. در صورتی که محیط و پیوندهای محیطی و انسانی بر اکثر تعاملات بین شاخص‌های توسعه پایدار تأثیر می‌گذارد (شارلمن و همکاران^۵، ۲۰۲۰). از این رو تفسیرهای اصلی توسعه

1. Adshead et al

2. Crespo et al

3. Barrow

4. Swain & Yang-Wallentin

5. Scharlemann et al

پایدار، از یک سو بوم‌گردی و از سوی دیگر انسان محورانه (هدف ثروت و بقای بشر) هستند (اورام^۱، ۲۰۱۴: ۵۹۶). در حالی که اصول توسعه پایدار فضایی علاوه بر ابعاد کلی توسعه باید در برگیرنده عواملی باشد که یکپارچگی، برابری، سازگاری، پذیرش محدودیت‌های سرزمین در بر داشته باشد. به نحوی که در مقوله یکپارچگی همه چیز برای یک چیز باشد. در زمینه برابری توسعه درون نسلی، بین نسلی و نسل آینده، مابین مکانها و سایر ذینفعان مطرح است. در جنبه سازگاری: متناسب با شرایط فردی و محلی، محدودیت‌های محیطی توسعه و فرایندهای یادگیری است. نهایتاً محدودیت‌های زیست محیطی به معنی سرپرستی اخلاقی منابع محیطی در برابر تحولات آسیب رسان به محیط زیست را در نظر دارد (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۹).

در دهه‌های اخیر، فضای اجتماعی و سیاسی روستایی تغییرات عمیقی را تجربه کرده است که بیشتر سیاست‌های سنتی توسعه روستایی را زیر سؤال می‌برد و تقاضای جنبش‌های اجتماعی، دولت‌ها و سازمانهای توسعه برای رویکرد جدید به توسعه فضاهای روستایی را ایجاد می‌کند. بر این اساس توسعه‌ای که امروزه مد نظر است، توسعه پایدار بوده، که توسعه فضایی نیز در آن مطرح می‌شود. لذا در این زمان توسعه پایدار باید بر اساس: نیازهای اساسی یا توسعه‌ای؛ همکاری‌های مدنی؛ مشارکت، اجماع، تنوع، بهزیستی اقتصادی؛ حمایت از منابع نوپا؛ چند بخشی؛ خود اتکا؛ مناسب و سازگار با جامعه محلی و بومی باشد (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۹). در حالی که با وجود تلاش برنامه‌ریزان برای تدوین سند فراگیر آمایش سرزمین و اجرای برنامه‌های عمرانی متعاقب آن، برخی مشکلات سبب شده است که این هدف محقق نشود، و در عمل چندان بدان توجهی نشده است. این بی‌توجهی پیامدهایی را به دنبال داشته است که از جمله‌ی آن می‌توان به توسعه‌ی نامتوازن و نامتعادل مناطق کشور اشاره کرد که خود سبب تشدید نابرابری بین مناطق شده. این امر ناشی از مد نظر قرار ندادن جميع عوامل در برگیرنده یا لحاظ برخی از آنها بوده است. بنابراین جهت پیشبرد برنامه‌ای مدون در آمایش فضاهای سکونت‌ی می‌بایست ترکیبی از عوامل مؤثر بر آن مد نظر باشد. به صورتی که هم معیارهای توسعه پایدار، هم شاخصه‌های رویکرد توسعه پایدار فضایی را شامل شود. از این رو عواملی را که می‌تواند بر آمایش فضاهای سکونت‌ی مؤثر باشند را به صورت زیر تعریف نمود:

عامل اقتصادی: هدف از بیان آن ایجاد فضایی مناسب برای رشد و توسعه اقتصادی است که طی آن، کارایی و نیز عرضه کالا و خدمات مورد نیاز افزایش می‌یابد و به تبع آن سطح زندگی و رفاه عمومی ترقی پیدا می‌کند (لطیفه و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۵). استقرار نظام‌های پایدار تولید مواد غذایی و اتخاذ روش‌های انعطاف‌پذیر در کشاورزی؛ افزایش سرمایه‌گذاری، و دستیابی به سطوح بالاتر بهره‌وری اقتصادی از طریق ایجاد تنوع را در پی دارد (پیروزنیک، ۱۳۹۴). بنابراین موجب رشد اقتصادی پایدار، اشتغال مؤثر و کامل و کار مناسب برای همه می‌شود (رضائی‌پندری، ۱۳۹۹؛ سازمان ملل متحد^۲، ۲۰۱۵)؛ عامل اجتماعی-فرهنگی: عوامل اجتماعی همچون تعاملات اجتماعی، همبستگی، نیازهای اجتماعی و سنت‌ها و آیین‌های فرهنگی و اجتماعی که نقش مهمی در سبک و ساختار زندگی دارند. آشفستگی فضایی و عملکردی، دشواری خدمات‌رسانی به شهروندان، اتلاف وقت و انرژی از جمله تبعات آن می‌باشد (مولائی و آیشم، ۱۳۹۷: ۱۲۲). از سویی فرهنگ مجموعه کلی از اجزای معنوی، مادی، فکری و عاطفی است که جامعه یا گروهی را متمایز می‌سازد (فاضل‌نیا

1. Avram

2. United Nations

و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۵۲). این عوامل باید در مقولاتی چون اطمینان از زندگی سالم و ترویج رفاه برای همه و در همه رده‌های سنی؛ اطمینان از آموزش با کیفیت فراگیر و عادلانه و ترویج فرصت‌های یادگیری برای همه (رضائی‌پندری، ۱۳۹۹؛ سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵). تحکیم تلاش برای حفاظت و پاسداشت میراث فرهنگی؛ ایجاد مؤسسات مؤثر، پاسخ‌گو و شفاف در همه‌ی سطوح باشد (پیروزی، ۱۳۹۴)؛ عامل محیطی-اکولوژیکی: شامل عوامل انسانی و طبیعی است. از مهمترین عناصر طبیعی می‌توان به شرایط توپوگرافی، اقلیمی، منابع آبی و خاکی، پوشش زمین و شبکه‌های ارتباطی اشاره کرد (سعیدی و حسینی‌حاصل، ۲۰۱۰: ۳). در بعد انسانی آن عواملی چون امنیت، شرایط کاری و واسطه‌ای و ... مطرح است. بنابراین کارآیی منابع، کاهش آثار تغییر اقلیم و سازگاری با آن و مقاومت در مقابل بلایای طبیعی و ... در این چارچوب قرار دارند (پیروزی، ۱۳۹۴)؛ عامل کالبدی-زیرساختی: ساخت زیرساخت‌های مقاوم، تضمین در دسترس بودن و مدیریت پایدار آب و سیستم آب و فاضلاب برای همه (رضائی‌پندری، ۱۳۹۹؛ سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵). دسترسی به کلیه‌ی خدمات کیفی بهداشتی مورد نیاز؛ بدون مواجه شدن فرد با مسائل و مشکلات مالی در این زمینه؛ تأمین فضاهای یادگیری مؤثر، فراگیر، به دور از خشونت و امن برای همه؛ تحقق دسترسی منصفانه به آب آشامیدنی سالم و مقرون به صرفه برای همه؛ به روزرسانی زیرساخت‌ها؛ فراهم آوردن امکان دسترسی به سامانه‌های نقل و انتقال ایمن، مقرون به صرفه، قابل دسترس و پایدار برای همه از مؤلفه‌های کلیدی خواهد بود (پیروزی، ۱۳۹۴)؛ عامل یکپارچگی: وجود یک فرایند فراگیر (بخشی و فرابخشی) است که به منظور هدف‌های راهبردی هر سازمان با استفاده از ساختارهای به هم پیوسته، تعاملی و منعطف سازمانی بر روی فعالیت‌های عملکردی و غیر عملکردی کار می‌کند. در این روند عملکردهای افراد، مدیریت، فرایند کسب و کار، ارتباطات و تعامل سازمانی با یکدیگر به صورت کامل ترکیب شده و پیوسته عمل می‌کنند (میرجعفری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۰). عواملی چون مشارکت آزادانه مردم در سطح ناحیه‌ای؛ همکاری بهتر بین ارگان‌های مختلف در امر برنامه‌ریزی (زیاری، ۱۳۸۹: ۷۲-۷۳)؛ برنامه‌باوری و برنامه‌محوری؛ مدیریت مشارکتی و ... در این حیطه قرار دارند (پورمحمدی و طورانی، ۱۳۹۶: ۱۰۹)؛ عامل برابری: در واقع به تساوی بین افراد اشاره دارد، به نحوی که بین زندگی آنها از نظر حقوق، فرصت‌های زندگی، پاداش‌ها و امتیازات، اختلاف آشکار و پنهانی وجود نداشته باشد. به عنوان مثال دستیابی به برابری‌های جنسیتی؛ فراهم کردن دستیابی به عدالت برای همگان و ساخت مؤسسات مؤثر، پاسخگو و فراگیر در تمام سطوح (رضائی‌پندری، ۱۳۹۹؛ سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵)؛ کاهش نابرابری در میان و درون مکانها؛ تضمین تحقق برابری حق دسترسی به منابع اقتصادی و خدمات پایه، مالکیت و کنترل و ... از این دست موارد می‌باشند (پیروزی، ۱۳۹۴)؛ عامل سازگاری؛ صاحب‌نظران سازگاری را فرایند پیدا کردن جایگاه خود در ارتباط مؤثر با محیط و تسلط بر آن (شفیع‌آبادی، ۱۳۷۷). همچنین، دستیابی به درک مناسبی از رفتارها، اندیشه‌ها و احساس‌های خود و دیگران می‌دانند (نقش‌بندی، ۱۳۷۸). از سویی فرایند پیوسته‌ای که در آن تجارب یادگیری اجتماعی شخص، باعث ایجاد نیازهای روانی می‌گردد و نیز امکان کسب توانایی و مهارت‌هایی را فراهم می‌سازد که با آنها می‌توان به ارضای نیازها پرداخت (خورانی، ۱۳۸۸). در یک بیان کلی می‌توان گفت که سازگاری وضعیتی است که بین ساختار توسعه با شرایط فردی، محلی و محدودیت‌های محیطی توسعه تناسب وجود داشته باشد (پیروزی، ۱۳۹۴)؛ و نهایتاً عامل محدودیت‌های زیست‌محیطی:

¹. Saeidi & Hoseini Hasel

اقدام برای مقابله با تغییرات آب و هوا و اثرات آن؛ محافظت، احیا و ترویج استفاده پایدار از اکوسیستم‌های زمین؛ مدیریت پایدار جنگل‌ها؛ متوقف‌سازی و معکوس کردن تخریب اراضی و متوقف کردن انهدام تنوع زیستی (رضائی‌پندری، ۱۳۹۹؛ سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵). مدیریت پایدار منابع آب مشترک؛ حمایت و تقویت مشارکت جوامع محلی در بهبود مدیریت آب؛ افزایش قابل ملاحظه‌ی سهم انرژی‌های تجدیدپذیر؛ کاهش آثار منفی پدیده‌های زیست‌محیطی؛ ارتقای آگاهی‌ها و ظرفیت‌سازی انسانی و سازمانی در زمینه‌ی کاهش پدیده‌ی تغییر اقلیم؛ ترویج سازوکارهایی برای ارتقای ظرفیت‌ها در زمینه‌ی برنامه‌ریزی و مدیریت مؤثر در حوزه‌ی تغییر اقلیم؛ تضمین حفاظت، احیاء و استفاده‌ی پایدار از بوم‌سازگان‌های خاکی و آبی؛ متوقف ساختن جنگل‌زدایی، احیای جنگل‌هایی که دچار فرسایش شده‌اند؛ متوقف ساختن نابودی تنوع زیستی و حفاظت از گونه‌های در معرض انقراض در قالب محدودیت‌های زیست‌محیطی هستند (پیروزنیک، ۱۳۹۴).

پیدایش مقوله آمایش سرزمین علاوه بر پیشینه کنجکاوانه بشر از آغاز خلقت تاکنون، ناشی از نادرستی نوع استفاده از سرزمین است. بدین معنی که زمین، آب و محیط به خوبی مدیریت نمی‌شود و از آنها به اندازه توان یا پتانسیل آن بهره‌برداری نمی‌گردد (خنیفر، ۱۳۸۹: ۸). بنابراین در مورد آمایش سرزمین نظرات و دیدگاه‌های گوناگونی ارائه شده است (لطیفی، ۱۳۹۱: ۴۴)، بخصوص که اخیراً این مقوله با واژگانی چون؛ پایداری و فضا‌مبنایی مجهز شده است. در این راستا مطالعات زیادی انجام گرفته که به چند مورد از آنها اشاره خواهد شد (جدول ۱):

جدول ۱ - پیشینه مرتبط با آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی فضایی

نویسنده (گان) و سال	مورد پژوهش	نتایج
قنبری و دیگران (۲۰۲۰)	توسعه‌یافتگی فضایی تحلیل بر مبتنی روستایی سکونتگاه‌های پایدار در روستاهای توسعه رویکرد خرم‌آباد شهرستان	سطح توسعه در شهرستان خرم‌آباد نه تنها از نظر موضوع خاص، بلکه از جنبه خاص منطقه با نابرابری فضایی روبرو شده است. این نابرابری منجر به شکل‌گیری الگوی فضایی مرکز پیرامون شده
شفیعی ثابت و دیگران (۲۰۲۰)	تأثیر افزایش مؤلفه‌های کیفیت زندگی محیط زیست مبتنی بر توسعه پایدار در ایران	بیشتر شاخص‌های بررسی شده از کیفیت زندگی وضعیت آینده پایدار سکونتگاه‌های روستایی را توضیح نمی‌دهد
درویشی و دیگران (۲۰۱۹)	ناکارآمدی بر اثرگذار عوامل تحلیل در آمایشی سیاست‌گذاری نظام ایران روستایی مناطق	واکاوی شده عوامل وابستگی به درآمدهای نفتی و نداشتن عوامل بین از روستایی و «نظام متمرکز (دستوری) توسعه ثابت سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در توسعه روستایی» اثرگذارترین سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی شده قلمداد روستایی توسعه سیاست‌گذاری آمایشی عوامل در ناکارآمدی نظام
پورطاهری و همکاران (۱۴۰۱)	عملکرد آمایشی ارزیابی و تحلیل در بخش‌های روستایی فضاهای شهرستان دلفان لرستان	سطح عملکردی بخش‌های تابعه شهرستان دلفان بیشتر بر مبنای رویکرد سازگاری تبیین شده‌اند
بدری و دیگران (۱۳۹۹)	بر مؤثر فرایندهای و عوامل تحلیل توسعه فضایی سیاست‌گذاری تدوین روستایی مناطق کالبدی	توسعه پایدار کالبدی مناطق روستایی موجود فضایی سیاست‌گذاری تدوین در ایران متشکل از عوامل سیاست‌گذاری، فرآیندهای سیاست‌گذاری و محتوایی سیاست‌هاست
شاه‌آباد و امیددی دیگران (۱۳۹۸)	شکل‌دهی بر مؤثر کلیدی عوامل با روستایی فضاهای آمایش الگوی لرستان آینده‌نگاری استان رویکرد	مشارکت آمایش سرزمین، روستایی، حکمروایی روستایی، اقتصاد ساختار اجتماعی، سرمایه و محلی ظرفیت روستایی، فضایی توسعه اصول روستاییان، مؤثر کلیدی عوامل مهمترین واگرایی بخش‌ها-همگرایی و روستایی مدیریت لرستان است روستایی فضاهای آمایش الگوی طراحی بر

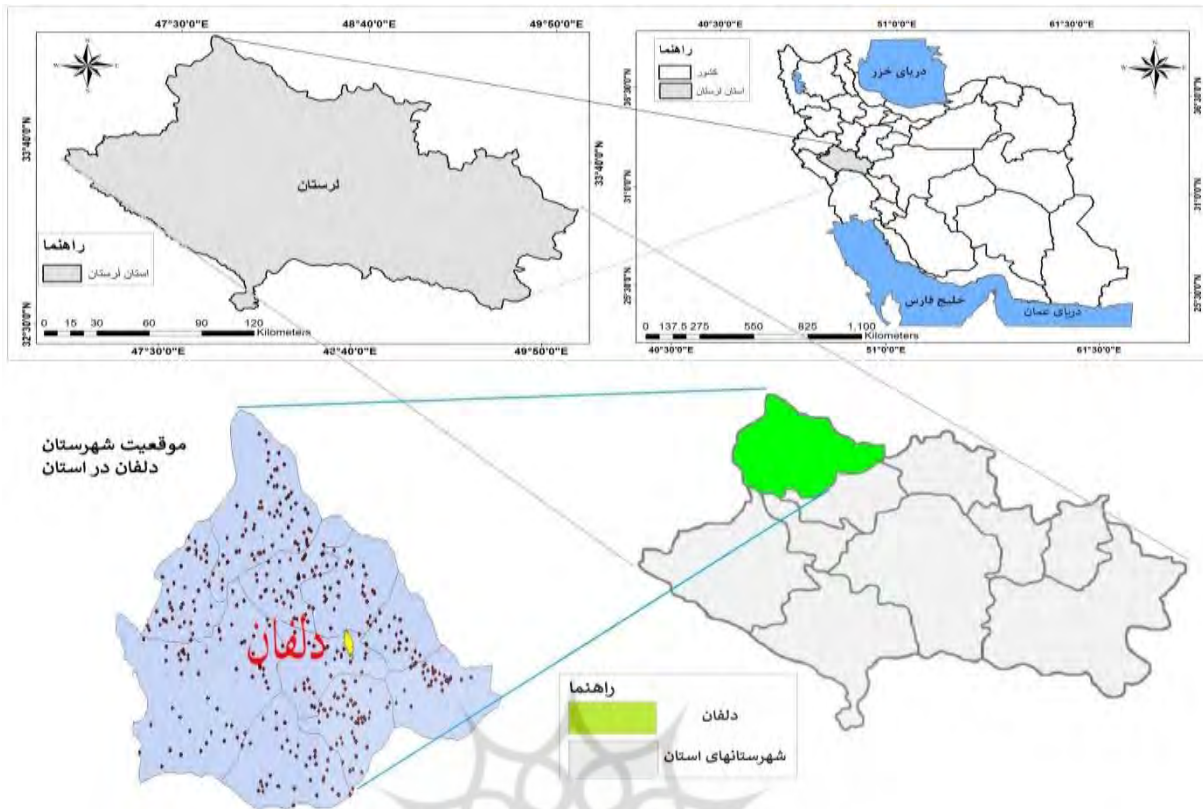
نویسنده (گان) و سال	مورد پژوهش	نتایج
صدیقی و دیگران (۱۳۹۸)	کلیدی پیشرانهای تحلیل و شناسایی براساس منطقه‌ای آمایش گرگان شهرستان در آینده‌پژوهی	دستوری، «فناوری»، «خدمات دولتی» و عوامل «سیاست‌های اجرای در تغییر «زیرساخت‌های حمل و نقل انرژی» پیشرانهای کلیدی گرگان شهرستان آمایش
موسوی و دیگران (۱۳۹۷)	تدوین سناریوهای تحقق‌پذیری آمایش سرزمین در استان خراسان رضوی	از بین ۲۲ سناریو محتمل، ۸ سناریو وضعیت مطلوب، ۲ سناریو وضعیت بینابین و ۱۲ سناریو وضعیت نامطلوب دارند
رکن‌الدین افتخاری و دیگران (۱۳۹۵)	برنامه‌ریزی مدیریت الگوی تحلیل روستایی ایران مناطق فضایی	نامطلوبی بحث، وضعیت مورد شاخص‌های از نظر مزبور روستاهای بیشتر دارند
امانپور و دیگران (۱۳۹۴)	سطح سنجش و فضایی تحلیل روستایی استان نواحی توسعه‌یافتگی بختیاری و چهارمحال	دارد وجود بختیاری و چهارمحال استان دهستانهای بین فاحش تفاوت
مؤمنی و دیگران (۱۳۹۲)	آمایش سرزمین و مدیریت توسعه فضایی	مؤلفه‌های اصلی در تحلیل‌های واقع‌بینانه آمایش را باید در ساختارهای جغرافیایی دید

از پیشینه‌ی آورده شده می‌توان نتیجه گرفت که آمایش فضاهای روستایی به دلیل نداشتن ثبات سیاست‌گذاری توسعه روستایی و نظام متمرکز (دستوری) سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری؛ فرآیندهای سیاست‌گذاری و محتوایی سیاست‌ها؛ شکل‌گیری عملکرد آمایشی فضاهای روستایی بر مبنای رویکردهای نامناسب؛ همگرایی-واگرایی بخش‌ها؛ قطبیت سیاسی؛ استفاده نادرست از ظرفیت‌های مناطق روستایی؛ تبعیت از مؤلفه‌هی طبیعی و نظام تخصیص و تصمیم‌گیری، دچار ساختار نابرابر فضایی شده و تبعاً منجر به طراحی نامتعارف الگوی آمایش فضاهای روستایی شده است. چیزی که متضاد با شاکله‌ی توسعه پایدار فضایی است.

۳- روش، تکنیک‌ها و قلمرو

دلفان یکی از یازده شهرستان استان لرستان است. شامل سه بخش، ۱۲ دهستان و ۵۰۰ روستا؛ که ۴۲۲ روستای آن دارای سکنه، و تراکم نسبی ۵/۴ نفر در هر کیلومتر مربع است (روستانت، ۱۳۹۵). محدوده این شهرستان در موقعیت جغرافیایی ۴۷ درجه و ۲۷ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۸ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۱۸ دقیقه عرض شمالی واقع شده (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۴۰۱). در بررسی اسناد موجود، الگوهای مرسوم برنامه‌ریزی روستایی در استان لرستان پاسخگوی توسعه‌یافتگی روستاهای این استان نبوده، به طوریکه در پژوهش‌ها، تحقیقات و گزارش‌های رسمی گوناگون، سطح توسعه‌یافتگی روستایی استان لرستان در رتبه‌های انتهایی بین استان‌های کشور قرار دارد (امیدی‌شاه‌آباد و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۶). به تبعیت از وضعیت استان، شرایط آمایشی شهرستان دلفان از این روند مستثنا نبوده. نمود حاکمیت این شرایط مهاجرت جمعیت فعال (مرد و زن) روستاها به روستاهای بزرگ و بعضاً شهرهای دور و نزدیک بوده است. که روستاهای بزرگ و شهرها را با ازدحام جمعیتی روبه‌رو کرده است.

¹. www.data.roostanet.ir:1395

شکل ۱ - موقعیت شهرستان و روستاهای دلفان (مأخذ: سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۴۰۱)

تحقیق حاضر در زمره تحقیقات توصیفی محسوب می‌شود. رویکرد کلی پژوهش از نوع پژوهش‌های کیفی و از نظر شیوه‌ی گردآوری داده‌ها مبتنی بر داده‌های کتابخانه‌ای و اسنادی است. تکنیک دیماتل بر اساس مقایسه‌های زوجی و از ابزارهای تصمیم‌گیری بر مبنای تئوری گراف است. مهم‌ترین شاخصه‌ی آن، تصمیم‌گیری چند معیاره و عملکرد آن در ایجاد روابط و ساختار بین عوامل است. علاوه بر تبدیل روابط علت و معلولی به یک مدل ساختاری-بصری، قادر است وابستگی‌های درونی بین عوامل را نیز شناسایی و آن‌ها را قابل فهم کند (نقوی و همکاران، ۱۳۹۷؛ یادگار و همکاران، ۱۳۹۵). یکی از برتری‌های این روش استفاده از برنامه بازخورد به جای روش تصمیم‌گیری دیگران است. وابستگی متقابل میان جنبه‌های غیرقابل پیش‌بینی از طریق نقشه روابط متقابل را می‌توان از طریق این روش تجسم کرد. گروه تأثیر را می‌توان با بهبود گروه علت به راحتی بهبود بخشید زیرا گروه تأثیرپذیر تحت تأثیر سایر ویژگی‌های گروه علت است (کاوشیک و سامویر^۱، ۲۰۱۵: ۱۸۰). بنابراین مراحل عملیاتی این روش را می‌توان به صورت ذیل برشمرد:

مرحله ۱: جمع‌آوری نظریات پاسخگویان و محاسبه میانگین ماتریس Z

$$z_{ij} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m x_{ij}^k$$

مرحله ۲: محاسبه اولیه و نرمالینه کردن ماتریس D

$$*zD = \lambda$$

¹. Kaushik & Somvir

$$[d_{ij}]_{n \times n} = \lambda [z_{ij}]_{n \times n}$$

$$\lambda = \min \frac{1}{\max_{1 \leq i \leq n} \sum_j \frac{1}{z_{ij}}} , \frac{1}{\max_{1 \leq i \leq n} \sum_j \frac{1}{z_{ij}}}$$

$$\lim_{m \rightarrow \infty} D^m = \{0\}_{n \times n}$$

مرحله ۳: استخراج ماتریس رابطه‌ی کل T

$$T = \lim_{m \rightarrow \infty} (D + D^2 + D^m)$$

$$= \sum_{m=1}^{\infty} D^m$$

$$\sum_{m=1}^{\infty} = D^1 + D^2 + \dots + D^n$$

$$= D(I + D^1 D^2 + \dots + D^{m-1})$$

$$T = D(I - D)^{-1}(I - D)(I + D^1 + D^2 + \dots + D^{m-1})$$

$$= D(I - D)^{-1}(I - D^m)$$

$$= D(I - D)^{-1}$$

مرحله ۴: محاسبه مجموع از سطر و ستون از ماتریس T

$$r = [r_i]_{n \times 1} = \left(\sum_i i^n = 1 T_{ij} \right)_{n \times 1},$$

$$c = [c_j]_{1 \times n} = \left(\sum_i i^n = 1 T_{ij} \right)$$

مرحله ۵: تنظیم مقدار آستانه (α)

$$\alpha = \frac{\sum_i i^n = 1 \sum_i i^n = 1 \{t_{ij}\}}{N}$$

مرحله ۶: ساخت یک نمودار رابطه‌ی علت و معلولی (دچارات سامریت^۱، ۲۰۱۳: ۱۲).

توسعه پایدار به عنوان یک پدیده مهم اجتماعی تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد. هدف آن استفاده‌ی بهینه و عقلایی از ارزش‌های فضا به منظور کارکردهای مؤثر اقتصادی و اجتماعی است (پوراحمد، ۱۳۸۰: ۴۸۰). براین اساس رابطه بین انسان، فضا و فعالیت‌های انسان را تنظیم می‌کند (زرقانی و اعظمی، ۱۳۹۰: ۱۴۲). بنابراین جهت تنسيق رابطه انسان، فضا و فعالیت‌های آن باید ترکیبی از عوامل اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، محیطی-اکولوژیکی، کالبدی-زیرساختی در چارچوب توسعه پایدار و برابری، یکپارچگی، سازگاری و محدودیت‌های زیست محیطی در چارچوب توسعه پایدار فضایی را مد نظر داشت. لذا عواملی که می‌توانند نقش مؤثری در آمایش فضاهای روستایی داشته باشند، به شرح جدول شماره ۲ خواهند بود:

¹. Detcharat Sumrit

جدول ۲ - تعریف عملیاتی عوامل قابل سنجش در آمایش فضاهای روستایی

عامل	تعریف عامل	تعریف عملیاتی عامل	منبع
اقتصادی	افزایش کارایی و نیز عرضه کالا و خدمات مورد نیاز، افزایش سطح زندگی و رفاه عمومی؛ بهبود سطح دانش فنی، تسهیل روند صنعتی شدن، و...	و اقتصادی تصمیم‌گیری‌های در غذایی؛ مشارکت مواد تولید پایدار نظام‌های استقرار افزایش سطح و گسترش انواع اقتصادی؛ اجرای طرح‌های در محلی؛ مشارکت فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی روستایی؛ افزایش سطح سهم ساکنان روستایی از تولید طیور و دام روستایی؛ افزایش تعداد مردان و زنان شاغل؛ افزایش سطح اشتغال زراعی و غیر زراعی؛ افزایش سهم ساکنان روستایی در فرآوری محصولات کشاورزی، دامی و باغی؛ افزایش دسترسی روستاییان به خدمات اعتباری روستایی و وام‌ها؛ کاهش نرخ بیکاری؛ افزایش نرخ اشتغال زراعی، صنعتی و خدماتی؛ تأمین سرمایه و منابع؛ تداوم رشد، بهبود کارایی، مدیریت عرضه و تقاضا	ShafieiSabet et al, 2020 Ghanbari et al, 2020 رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۹ رکن‌الدین افتخاری و دیگران، ۱۳۸۶ کریمی و احمدوند، ۱۳۹۳ لطیفه و دیگران، ۱۳۹۵
اجتماعی-فرهنگی	تعاملات اجتماعی، و اجتماعی نیازهای آیین‌های سنت‌ها و اجتماعی؛ و فرهنگی مجموعه کلی از اجزای معنوی، فکری و عاطفی؛ افزایش سطح آگاهی‌ها و سرمایه اجتماعی و هم‌افزایی و همبستگی، کاهش آسیب‌های اجتماعی؛ روابط اجتماعی، و...	اقتدار همه‌ی فعال حضور همه؛ ترویج برای رفاه ترویج و سالم زندگی از اطمینان و حفاظت برای تلاش سیاسی؛ تحکیم و اجتماعی، اقتصادی حوزه‌های در جامعه فرهنگی؛ افزایش سطح آگاهی روزافزون روستاییان؛ افزایش سطح میراث پاسداشت آموزش مهارت‌های اجتماعی؛ افزایش سطح توانمندی ساکنان در زمینه مشارکت اجتماعی؛ افزایش سطح تعامل و مشارکت روستاییان با مدیران؛ افزایش سطح انسجام اجتماعی روستاییان؛ افزایش سطح اعتماد مردم؛ افزایش میزان سواد کل؛ افزایش سطح جمعیت روستایی؛ افزایش تمایل روستاییان به ماندن در روستا؛ افزایش بهبود سطح و گسترش امکانات آموزشی؛ افزایش سطح آموزشی، فرهنگی، ورزشی؛ افزایش دسترسی به مراکز اداری، مذهبی، سیاسی، خدماتی، ارتباطی، بهداشتی و تجاری افزایش شبکه‌های اجتماعی؛ افزایش جمعی؛ افزایش کنش پیوندها؛ و تعاملات اجتماعی؛ مشارکت و تحرک اجتماعی؛ اجتماعی؛ کاهش ناهنجاری‌های همبستگی افزایش خوداتکایی؛ بسیج اجتماعی؛ بهبود قوانین و سیاست‌ها؛ رضایتمندی از نیازها	همان و مولائی و آیشم، ۱۳۹۷ فاضل‌نیا و دیگران، ۱۳۸۹ رضائی‌پندری، ۱۳۹۹ پیروزی‌نیک، ۱۳۹۴ رکن‌الدین افتخاری و دیگران، ۱۳۹۴
محیطی-اکولوژیکی	شامل عوامل انسانی و طبیعی؛ سطح کمیت و کیفیت اشکال طبیعی و انسان ساخت؛ بیانی آشکار و دیدنی از مجموعه فعالیت‌ها، توقعات و ملازمات ساکنان آن محیط	مقرون به صرفه؛ کارایی و ایمن مناسب، مسکن به افراد همه‌ی دسترسی تضمین طبیعی و بلایای مقابل در مقاومت و آن با سازگاری و اقلیم تغییر منابع، کاهش آثار ...؛ کمیت و کیفیت منابع آب آشامیدنی روستایی؛ کمیت و کیفیت منابع تأمین آب کشاورزی؛ سیستم جمع آوری و دفع در روستا؛ بهبود زمین‌های تحت پوشش آبیاری جدید در روستا؛ سطح بهبود استفاده از خاک؛ میزان دسترسی جمعیت به شبکه فاضلاب؛ میزان برخورداری از منابع؛ میزان تقویت مدیریت زمین (زمین‌های مرتعی، جنگلی، کشاورزی و ...)؛ میزان تغییر کاربری‌ها؛ میزان رعایت حقوق مکانها؛ میزان مدیریت منابع طبیعی؛ میزان بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی؛ میزان افزایش قابلیت حفظ منابع؛ میزان کاهش مخاطرات طبیعی؛ تنوع سیستم؛ میزان حفاظت و بازیافت منابع	همان و Saeidi & Hoseini Hasel, 2010 طبیعیان، ۱۳۸۲
کالبدی-زیرواسانی	می‌تواند کلبتی از کیفیت مکان، یکپارچگی فضایی و زیرساخت‌های ساخت مقاوم باشد	آب به همه؛ دسترسی برای امن و خشونت از به دور فراگیر، یادگیری، فضاهای تأمین آوردن زیرساخت‌ها؛ فراهم همه؛ به روزرسانی برای مقرون به صرفه و سالم آشامیدنی و قابل دسترس مقرون به صرفه، ایمن، انتقال و نقل سامانه‌های به دسترسی امکان و آب سیستم و آب پایدار مدیریت و بودن دسترس در همه؛ تضمین برای پایدار برای همه؛ سطح کیفیت فیزیکی سکونت؛ سطح قابلیت دسترسی به فاضلاب خدمات؛ سطح یکپارچگی کارکردی؛	یاری حصار و دیگران، ۱۳۹۲ رضائی‌پندری، ۱۳۹۹ پیروزی‌نیک، ۱۳۹۴
یکپارچگی	به معنی همه چیز برای یک چیز، مثلاً اگر سیاست راهبردی ما اقتصادی است پس باید همه بخش‌ها در	میزان حساس بودن در سطوح محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای؛ میزان توجه به پیوندها؛ اداره یا و حکومت یا و یکدیگر با ساکنین فرماندهی؛ میزان تعاملات میزان وحدت ظرفیت مباحث؛ میزان تقویت و مشکلات به اثربخش کنندگان؛ میزان پاسخگویی ذینفعان و پیچیده منافع رفع و بازیگران؛ میزان حل سایر و دولتی سازمان‌های و افقی خصوصی؛ میزان یکپارچگی و دولتی اقدامات در متعدد؛ میزان یکپارچگی	رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۹ بابایی و ابراهیمی، ۱۳۹۵ اسدی، ۱۳۹۰ و برک‌پور و، ۱۳۹۵ اتقائی و پیله

عامل	تعریف عامل	تعریف عملیاتی عامل	منبع
	خدمت بخش اقتصاد باشد	تعداد یکدیگر؛ میزان شناسایی با مختلف سازمان‌های اهداف عمودی؛ میزان انطباق سازمان‌ها؛ میزان ادغام کلیه بین هماهنگی متنوع؛ میزان منافع هدایت و بهره‌وران بخش مشارکت جهت کارها و ساز برنامه‌ریزی؛ میزان و مدیریت در ذی‌ربط عناصر زدایی؛ تمرکز راستای در قدرت ذینفعان؛ میزان تقسیم و شهروندان و خصوصی نهادهای محلی نفع به تصمیم‌گیری و قدرت نظام تعدیل و میزان اصلاح	امیری و میرزاپور، ۱۳۹۷
بازاری	یعنی درون نسلی، بین نسلی و نسل آینده، مابین مکانها و سایر ذینفعان مد نظر باشد؛ طرح معیارهای عدالت جغرافیایی/فضایی	لحاظ نیاز همگانی (مشترک، ویژه، خاص و راهبردی)؛ لحاظ منفعت عمومی (اکثر مکانها از آن منتفع می‌شوند)؛ میزان دسترسی منصفانه به تسهیلات؛ لحاظ رفتار برابر با تمام شهروندان؛ میزان توسعه عادلانه خدمات بر اساس نیازها و سلايق و اولویت‌های شهروندان؛ لحاظ فرصت‌های کاری همسان؛ میزان تخصیص و تجهیز عادلانه منابع و امکانات؛ میزان به رسمیت شناختن برابری فرصت‌ها برای همه شهروندان؛ لحاظ پاسخگویی برابر به تقاضا، پذیرش شرایط اجتماعی و محیطی شهروندان در یک چارچوب فضایی	رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۹
سازگاری	متناسب با شرایط فردی و محلی، محدودیت‌های محیطی توسعه و ... باشد	محلی، اجتماع‌های سیاست‌گذاران، جامعه، میزان سازگاری با تفکرات تصمیم‌گیران، منابع؛ سازگار با میزان توزیع دسترسی به غیره؛ سازگار با میزان و خصوصی بخش خام، مواد آب، زمین، کیفیت و اطلاعات؛ میزان سازگاری با دسترسی به دسترسی از خطرات؛ میزان کیفیت شناخت و غیره؛ میزان آگاهی و اکوسیستم، تنوع زیستی تصمیم‌گیری؛ سازگار با فرایندهای شفافیت و زیرساخت‌ها؛ سازگار با میزان کیفیت الگو چیدمان، افراد؛ سازگار با ترکیب، تحصیلات و اجتماعی، توانمندی میزان ظرفیت شکل روستاها و	همان و مبرقی و مختاری، ۱۳۹۶
محدودیت‌های زیست محیطی	می‌تواند به معنی سرپرستی اخلاقی منابع محیطی در برابر تحولات آسیب‌رسان به محیط زیست؛ اقدام تغییرات با مقابله برای آن؛ اثرات و وهوا آب و احیا محافظت، از پایدار استفاده ترویج زمین اکوسیستم‌های	محیطی جوامع؛ رابطه عوامل انسانی آگاه و زیست باورهای و ارزش‌ها میزان شناخت خودمختار باچیزهای موجود در محیط‌زیست؛ دانش و رفتار زیست‌محیطی؛ اخلاق استفاده، تخصیص، بهره‌برداری و حفظ منابع شامل جنگل‌ها، آبزیان، تنوع زیستی و عناصر و انرژی؛	عابدی‌سروستانی و شاه‌ولی، ۱۳۸۷ محبوبی و رضائی، ۱۳۹۰ صالحی و کریم‌زاده، ۱۳۹۰ دهقان و دیگران، ۱۳۹۸ رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۹ رضائی‌پندری، ۱۳۹۹

۴- یافته‌ها و تحلیل داده

در این بخش از پژوهش با در نظر گرفتن عوامل تأثیرگذار بر آمایش فضاهای روستایی به تجزیه و تحلیل موضوع مورد بررسی در قالب مدل دیماتل پرداخته شده. برای این کار به کمک پنل خبرگان به شناسایی میزان تأثیرپذیری فضاهای روستایی شهرستان دلفان از عوامل توسعه پایدار و تلفیق توسعه پایدار فضایی پرداخته شد. نخست به منظور تعیین معیارهای مؤثر، از دید کارشناسان به آنها امتیاز داده شد. امتیازات در چارچوب یک طیف ۵ گزینه‌ای (ارجح خیلی کم = ۰؛ ارجح کم = ۱؛ ارجح متوسط = ۲؛ ارجح زیاد = ۳؛ و ارجح خیلی زیاد = ۴) در نظر بوده است. جامعه کارشناسان شامل عوامل بخش‌داری (۳ نفر)، منابع طبیعی (۲ نفر)، جهادکشاورزی (۴ نفر)، شهرداری (۲ نفر)، فرمانداری (۳ نفر) و دانش‌آموختگان مرتبط (۳ نفر) بوده‌اند. سپس نتایج به دست آمده به صورت میانگین امتیازات در ماتریس زیر گنجانده شده (جدول ۳).

جدول ۳ - ماتریس میانگین امتیازات خبرگان در ارزیابی عوامل مورد سنجش در آمایش فضاهای روستایی دلفان

شاخص‌ها	محیطی - اکولوژیکی	برابری	یکپارچگی	کالبدی - زیرساختی	اقتصادی	اجتماعی - فرهنگی	سازگاری	محدودیت‌های زیست محیطی	رتبه
محیطی - اکولوژیکی	0	۲	۳	۲	۱/۷۵	۳/۹۷	۳	۳	۱۸/۷۲
برابری	۱/۵	0	۰/۷۳	۱/۳۷	۱/۰۶۶	۱/۲۳	۱/۱	۱	۷/۹۹
یکپارچگی	۲	۰/۶۷	0	۱/۸	۰/۷۶	۱/۹۶	۰/۹۰	۱	۹/۰۹
کالبدی - زیرساختی	۳	۱/۸۷	۲/۱۲	0	۱/۷۳	۱/۹۵	۱/۶۴	۲/۴۴	۱۴/۷۵
اقتصادی	۱	۱/۷۲	۱/۴۵	۱/۷۴	0	۲	۱/۴۹	۱/۲۲	۱۰/۶۲
اجتماعی - فرهنگی	۲/۸۸	۲/۵۴	۱/۷۴	۲/۹۳	۱/۶۶	0	۱/۹۸	۲/۸۷	۱۶/۶
سازگاری	۲/۲	۱/۵۷	۱/۶۹	۱/۴۶	۱/۳۳	۱/۷۸	0	۱/۳	۱۱/۳۳
محدودیت‌های زیست محیطی	۲/۶۸	۱/۲۹	۱/۶۵	۱/۲۴	۲	۱/۷۷	۱/۴۳	0	۱۲/۰۶
جمع	۱۵/۲۶	۱۱/۶۶	۱۲/۳۸	۱۲/۵۴	۱۰/۲۹	۱۴/۶۶	۱۱/۵۴	۱۲/۸۳	

در ادامه می‌بایست به محاسبه استاندارد، اثرات غیر مستقیم، معکوس اثرات، محاسبه کل، و نتایج کل محاسبات عوامل مورد سنجش در آمایش فضاهای روستایی دلفان پرداخته شود (در چارچوب مراحل ۲، ۳ و ۴ دیماتل)، که جهت جلوگیری از بالا رفتن حجم متن مقاله از درج آن‌ها صرف نظر شده است. لیکن جدول تجزیه و تحلیل نهایی (جدول ۴)، آلفا و گراف ابزار آورده شده.

جدول ۴ - تأثیرات عوامل مورد سنجش در آمایش فضاهای روستایی دلفان

شاخص‌ها	محیطی - اکولوژیکی (f ₁)	برابری (f ₂)	یکپارچگی (f ₃)	کالبدی - زیرساختی (f ₄)	اقتصادی (f ₅)	اجتماعی - فرهنگی (f ₆)	سازگاری (f ₇)	محدودیت‌های زیست محیطی (f ₈)	R _i ⁺	R _i ⁻	(R _i ⁺ - R _i ⁻) / (R _i ⁺ + R _i ⁻)	
محیطی - اکولوژیکی (f ₁)	۰/۵۷	۰/۴۲	۰/۴۹	۰/۴۴	۰/۳۷	۰/۵۹	۰/۴۷	۰/۵	۳/۸۵	۳/۷	۷/۵۵	۰/۱۵
برابری (f ₂)	۰/۳۵	۰/۱۵	۰/۲	۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۲۶	۰/۲۱	۰/۲۲	۱/۸۱	۲/۵۶	۴/۳۷	-۰/۷۵
یکپارچگی (f ₃)	۰/۴	۰/۲	۰/۱۹	۰/۲۸	۰/۱۹	۰/۳۲	۰/۲۳	۰/۱۶	۲/۰۷	۲/۸۱	۴/۸۸	-۰/۷۴
کالبدی - زیرساختی (f ₄)	۰/۶۱	۰/۳۵	۰/۳۹	۰/۲۸	۰/۳۲	۰/۴۴	۰/۳۵	۰/۴۲	۳/۱۶	۲/۴۹	۵/۶۵	۰/۶۷
اقتصادی (f ₅)	۰/۱	۰/۴۶	۰/۵	۰/۴۹	۰/۳۳	۰/۶	۰/۴۸	۰/۵	۳/۴۶	۲/۲۹	۵/۷۵	۱/۱۷
اجتماعی - فرهنگی (f ₆)	۰/۶۵	۰/۴۱	۰/۴	۰/۴۵	۰/۳۴	۰/۳۷	۰/۳۹	۰/۴۷	۳/۴۸	۳/۳۱	۶/۷۹	۰/۱۷
سازگاری (f ₇)	۰/۴۸	۰/۲۸	۰/۳۱	۰/۲۹	۰/۲۵	۰/۳۵	۰/۲۱	۰/۳	۲/۴۷	۲/۶۵	۵/۱۲	-۰/۱۸
محدودیت‌های زیست محیطی (f ₈)	۰/۵۴	۰/۲۹	۰/۳۳	۰/۳۱	۰/۳	۰/۳۷	۰/۳۱	۰/۲۶	۲/۷۲	۲/۹۳	۵/۶۵	-۰/۲۱

جهت دستیابی به نتایج درست باید موارد زیر را به صورتی که نشان داده شده مد نظر قرار داد:

$R_i =$ نفوذ کننده یا اثرگذار

$C_j =$ اثرپذیر

$(R_i + C_j) =$ هم اثرگذار و هم اثرپذیر

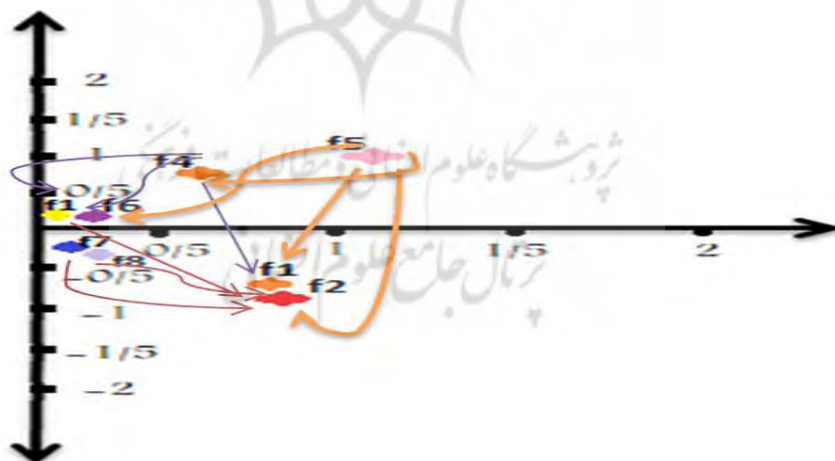
$(R_i - C_j) =$ اگر مثبت باشد اثرگذار و اگر منفی باشد اثرپذیر

با توجه به نتایج به دست آمده از تکنیک دیماتل، می‌توان این استنباط را داشت که در بین عوامل مؤثر بر آمایش فضایی روستاهای مورد مطالعه عامل اقتصادی با امتیاز $1/17$ به عنوان مهمترین عامل اثرگذار شناسایی شد، و عامل کالبدی-زیرساختی با امتیاز $0/67$ از دیگر عوامل اثرگذار در بین عوامل مورد مطالعه بوده است. از سویی عوامل برابری و یکپارچگی با امتیاز $-0/75$ و $-0/74$ بعنوان تأثیرپذیرترین عوامل هستند. همچنین ابعاد محدودیت‌های زیست‌محیطی و سازگاری نیز از دیگر معیارهای تأثیرپذیر در این فرآیند بوده‌اند.

محاسبه میزان آلفا (α)

$$\alpha = \frac{23.02}{64} = 0.36$$

که بر مبنای آن قضاوت خواهیم کرد که یک عامل در برابر عوامل دیگر اثرگذار یا اثرپذیر بوده است. بنابراین به یک رابطه علت و معلولی دست خواهیم یافت. به این منظور اگر عدد حاصل مثبت باشد اثرگذار یا علت و در غیر این صورت به عنوان متغیر اثرپذیر یا معلول شناخته می‌شود. به نحوی که عامل اقتصادی با وزن $1/17$ و عامل کالبدی-زیرساختی با وزن $0/67$ بیشتر از آلفای به دست آمده بوده، بنابراین بعنوان عوامل علت و عوامل برابری و یکپارچگی به ترتیب با امتیاز $-0/75$ و $-0/74$ بعنوان عوامل معلول شناخته شده‌اند. به صورتی که در نمودار زیر نشان داده شده.

شکل ۲ - گراف عوامل اثرگذار و اثرپذیر آمایش فضایی سکونتگاه‌های روستایی دلفان

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

با توجه به تجزیه و تحلیل به دست آمده از یافته‌های پژوهش، مشخص است که ساختار آمایشی بر مبنای راهبرد توسعه پایدار نبوده. بطوریکه در عوامل اقتصادی و کالبدی-زیرساختی از مهمترین عوامل تأثیرگذار بر توسعه فضاهای روستایی بوده است. یعنی تفکر توسعه در بین متولیان محلی بیشتر بر دستیابی به کارایی اقتصادی، بالا رفتن سطح زندگی

و رفاه عمومی و زمینه‌های توسعه اقتصادی در عرصه‌های روستایی متمرکز است. چیزی که قبلاً از آن بعنوان تک بعدی بودن توسعه یاد شده است. از سویی تأکید بر ساخت زیرساخت‌ها؛ دسترسی به خدمات؛ به روزرسانی زیرساخت‌ها؛ فراهم آوردن امکان دسترسی به سامانه‌های نقل و انتقال؛ و مؤلفه‌هایی از این دست بوده است. هر چند که به لحاظ اقتصادی و کالبدی مشمول جنبه‌های پایداری بوده است. لیکن با توجه به شواهدی که از وضعیت توسعه‌ای منطقه بیان شد، توسعه اقتصادی و کالبدی-زیرساختی نیز محقق نشده. زیرا مناطق دچار محرومیت و بیکاری بالا بوده و از طرفی توسعه نامتعادل در بین سکونتگاه‌ها منجر به مهاجرت در بین مناطق شده است. به همین دلیل عوامل برابری و یکپارچگی از تأثیرپذیرترین معیارها در آمایش فضاها روستایی بوده‌اند. در نتیجه جنبه پایداری و فضایی توسعه مد نظر نبوده است. حال آنکه توسعه و مدیریتی مطلوب است که جمیع عوامل مؤثر بر آن مد نظر بوده باشد. از جهتی عوامل کلیدی توسعه پایدار فضایی یعنی برابری، یکپارچگی و محدودیت‌های زیست‌محیطی مورد توجه نبوده. لذا رویکرد توسعه در چارچوب میان رشته‌ای و فرارشته‌ای بودن آن نیست. بدین معنی که رشته‌ها و عوامل مختلف در آن مدخلیت نداشته، و از سویی به عنصر مردم و مکان اصالت داده نشده. بر این اساس با وجود ظرفیت‌های سرزمینی، طبیعی و فرهنگی گوناگون مناطق روستایی، این سکونتگاه‌ها دچار نوعی عدم تعادل به لحاظ پراکنش امکانات توسعه و سرانجام مهاجرت شده است. این وضعیت خود منجر به تمرکزگرایی به طرف مکانهای با سطح امکانات بالا شده، که تثبیت کننده استیلای نابرابری فضایی در بین روستاها خواهد بود.

۵- بحث و فرجام

از آنجا که توسعه‌ای هر مکان اغلب متأثر از عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی-زیرساختی بوده، بیشتر برنامه‌ریزان، طراحان، سیاست‌مداران و مدیران تمایل زیادی در به کارگیری این ابعاد از توسعه در برنامه‌های خود دارند. به طوریکه این عوامل در چارچوب اضلاع سه‌گانه توسعه پایدار نیز با استقبال فراوانی روبه‌رو بوده‌اند. و طراحی اکثر مدل‌های آن‌ها متأثر از این عوامل است. لیکن در اجرا به موفقیت چندانی دست نیافته و بعضاً موجب عدم تعادل فضایی و پراکنش امکانات توسعه در بین مکانها شده‌اند. شاهد این ادعا روند ارزیابی نامناسب توسعه فضایی مناطق روستایی در بین مطالعات صورت گرفته است. این وضعیت نامناسب ناشی از ضعف‌هایی چون: یکپارچه نبودن فرایند توسعه، نابرابری‌های فضایی (قنبری و همکاران ۲۰۲۰)، نداشتن ثبات سیاست‌گذاری توسعه روستایی (درویشی و همکاران ۲۰۱۹)، نامطلوب بودن سناریوهای تحقق‌پذیری آمایش سرزمین (موسوی و همکاران ۱۳۹۷)، مبتنی نبودن بر توسعه پایدار، و عدم موفقیت در زمینه‌ی تهیه، اجرا، پایش و ارزیابی طرح‌ها از نظر میزان توجه به چارچوب، اصول و فرآیند برنامه‌ریزی فضایی بوده است. حاکمیت این شرایط تمرکز امکانات و جمعیت را باعث شده و موجب رانش جمعیت و امکانات از مناطق محروم می‌شود و عدم تعادل در سطح فضای جغرافیایی را بیشتر می‌نماید. این امر می‌تواند به دلیل مغفول ماندن از دیگر عوامل توسعه‌ای چون برابری، یکپارچگی، سازگاری و محدودیت‌های زیست محیطی باشد، که در این پژوهش و در قالب رویکرد توسعه پایدار فضایی مطرح شده است.

بنابراین امروزه تعیین سطح توسعه و پایداری سکونتگاه‌های روستایی با الگوی توسعه یافته اقتصادی، اجتماعی و محیطی کافی نمی‌باشد. همانطور که در این پژوهش ابعاد کلی توسعه پایدار و بعضاً توسعه پایدار فضایی مطرح نظر بوده

است. به این صورت که علاوه بر توجه به ابعاد کلی اقتصادی؛ اجتماعی-فرهنگی؛ محیطی-اکولوژیک؛ کالبدی-زیرساختی؛ ابعاد یکپارچگی؛ برابری؛ سازگاری؛ و محدودیت‌های زیست محیطی نیز مد نظر بوده. بدین منظور جهت تجزیه و تحلیل معیارهای مطرح شده در پژوهش از ابزار دیماتل استفاده شد. که با استفاده از پنل خبرگان به تحلیل آمایش فضاهای روستایی شهرستان دلفان و عوامل تأثیرگذار و تأثیرپذیر پرداخته شد. بر اساس تحلیل‌های انجام گرفته، عوامل اقتصادی و کالبدی-زیرساختی تأثیرگذارترین عوامل بر فضای آمایشی این مناطق بوده‌اند. یعنی ساختار برنامه‌ریزی آمایشی بیشتر بر روی این عوامل متمرکز بوده. از جهتی عوامل برابری، یکپارچگی و محدودیت‌های زیست محیطی بعنوان تأثیرپذیرترین عوامل شناسایی شدند. به این معنی که در فرآیند برنامه‌ریزی آمایشی سکونتگاه‌های روستایی شرایط درون نسلی، بین نسلی و نسل آینده، مابین مکانها و سایر ذینفعان و معیارهای عدالت جغرافیایی/فضایی؛ تفکر سیستمی، وحدت فرماندهی، میزان تعاملات ساکنین با یکدیگر و یا حکومت و یا اداره کنندگان، ظرفیت سازمان‌های دولتی و سایر بازیگران، حل و رفع منافع پیچیده و ذینفعان متعدد، میزان یکپارچگی در اقدامات دولتی و خصوصی، میزان یکپارچگی افقی و عمودی، انطباق اهداف سازمان‌های مختلف با یکدیگر، نهایتاً شناخت ارزش‌ها و باورهای زیست محیطی جوامع؛ دانش و رفتار زیست محیطی؛ اخلاق استفاده، بهره‌برداری و حفظ منابع جنگلی، آبریزان، تنوع زیستی و عناصر و انرژی مد نظر نبوده است. لذا آمایش فضاهای روستایی شهرستان دلفان به میزان خیلی کمی مبتنی بر توسعه پایدار فضایی است. در پایان پیشنهاداتی به شرح ذیل مطرح می‌گردد:

اصلاح ساختار مدیریتی و اجرایی مسئولان از توجه صرف به ابعاد کلی (اقتصادی، کالبدی-زیرساختی) به لحاظ پارامترهای فضایی (برابری، یکپارچگی، سازگاری و محدودیت‌های زیست محیطی) توسعه؛ آسیب‌شناسی برنامه‌های توسعه گذشته توسط خود طراحان و اجراکنندگان؛ اجبار پاسخگویی متولیان امر به شرایط ایجاد شده؛ رد دیدگاه‌های توسعه روستایی از دید صرفاً اقتصادی و کالبدی؛ حرکت به سمت دیدگاه‌های توسعه‌ای چند رشته‌ای؛ توجه به پیوندها و یکپارچگی بخش‌های مختلف توسعه؛ لحاظ عناصر مردم و مکان در برنامه‌های توسعه‌ای مناطق؛ لحاظ معیارهای عدالت جغرافیایی/فضایی در برخورداری از نیازها و منافع عمومی و استحقاقی؛ لحاظ توسعه‌ای متناسب با شرایط فردی، محلی و محدودیت‌های زیست محیطی؛ در نظر داشتن پایداری زندگی، عزت نفس و آزادی مردم و مکانها؛ توجه به چارچوب، اصول و فرآیندهای برنامه‌ریزی مبتنی بر توسعه پایدار فضایی؛

۶- منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ موسوی، سیدنجف؛ باقری کشکولی، علی (۱۳۹۳). سیری بر مفاهیم و ضرورت‌های آمایش سرزمین در کشور. *اولین همایش علوم جغرافیایی ایران، اردیبهشت ۱۳۹۳*، تهران. <https://civilica.com/doc/317195>
- انتقائی، حمید؛ پیلهور، علی‌اصغر (۱۳۹۵). تدوین الگوی تحقق مدیریت یکپارچه مادرشهرها، نمونه موردی: مشهد. معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۱۷، ص ۲۸۵-۳۰۲. <https://www.sid.ir/paper/202384/fa>
- ازکیا، مصطفی (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی توسعه. تهران: انتشارات کیهان. <https://rtis2.ut.ac.ir/cv/mazkia>
- اکبری، یونس؛ ایمانی‌جاجرمی، حسین؛ رستمعلی‌زاده، ولی‌اله (۱۳۹۵). تحلیل و بررسی موانع آمایش سرزمین در ایران. *فصلنامه سیاست نامه علم و فناوری*، ۶(۳) ۱۳-۵. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.24767220.1395.06.3.1.8>

- امانپور، سعید؛ مختاری چلچله، صادق؛ حسینی کهنوج، سیدرضا؛ ویسی، الهام (۱۳۹۴). تحلیل فضایی و سنجش سطح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی، مطالعه موردی: شهرستان‌های استان چهارمحال و بختیاری. پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۴(۲)، ۹۷-۱۱۰.
<https://elmnet.ir/vslgg?id=1441780-32292-3234365>
- امیری، پویا؛ میرزاپور، مهدی (۱۳۹۷). تحلیل معیارهای مدیریت یکپارچه شهری، مطالعه موردی: تهران. جغرافیایی سرزمین، ۱۵(۵۸)، ص ۳۰-۱۷.
<https://www.sid.ir/paper/116387/fa>
- امیدی‌شاه‌آباد، امید؛ بدری، سیدعلی؛ رضوانی، محمدرضا؛ زالی، نادر (۱۳۹۸). تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر شکل‌دهی الگوی آمایش فضاهای روستایی با رویکرد آینده‌نگاری، مورد مطالعه: استان لرستان. پژوهش‌های روستایی، ۱۰(۱)، ۹۲-۱۱۲.
<https://civilica.com/doc/1426736>
- بابایی، مهناز؛ ابراهیمی، سعید (۱۳۹۵). مطالعه و بررسی مؤلفه‌های مدیریت یکپارچه در شهر اصفهان. اقتصاد شهری، ۱(۱)، ۱۷-۳۶.
<https://www.sid.ir/paper/265235/fa>
- برک‌پور، ناصر؛ اسدی، ایرج (۱۳۹۰). مدیریت و حکمروایی شهری. تهران: انتشارات دانشگاه هنر.
<https://www.nibs.ir/Book/95217/100813>
- پوراحمد، احمد (۱۳۸۰). آمایش سرزمین و ایجاد تعادل در نظام شهری کشور. نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی (تهران)، ۴۵(۱۶۰)، ۴۹۰-۴۷۹.
<https://www.sid.ir/paper/33226/fa>
- پورطاهری، مهدی؛ خدادادی، علی؛ توکلی، مرتضی (۱۴۰۱). تحلیل و ارزیابی عملکرد آمایشی فضاهای روستایی با استفاده از مدل‌های تصمیم‌گیری MABAC و BWM، مورد مطالعه: بخش‌های شهرستان استان لرستان، «جغرافیا و پایداری محیطی»، ۱۲(۴)، ۷۱-۹۹.
<https://www.sid.ir/paper/1007566/fa>
- پورمحمدی، محمدرضا؛ طورانی، علی (۱۳۹۶). شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر در توسعه یکپارچه با تأکید بر پیوندهای روستایی-شهری، مطالعه موردی: شهرستان مینودشت. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۱(۲)، ۱۱۸-۸۱.
<https://hsm.spm.modares.ac.ir/article-21-11046-fa.html>
- پیروزی، مهناز (۱۳۹۴). دگرگون ساختن جهانمان: دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه‌ی پایدار. کمیسیون ملی یونسکو-ایران، ترجمه سند سازمان ملل متحد.
<http://www.abfaqazvin.ir/>
- جباری، حبیب؛ ثامنی، امیر و ابراهیمی‌خوسفی، محسن (۱۳۹۶). تبیین الزامات تدوین سند ملی آمایش سرزمین از منظر توسعه کالبدی. برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ۲(۲)، ص ۷۵-۹۲.
<https://www.sid.ir/paper/264474/fa>
- حسینی، سیداحمد (۱۳۹۰). مسائل و موانع توسعه استان لرستان. پژوهش اجتماعی، ۴(۱۳)، ۳۷-۵۷.
<https://www.sid.ir/paper/164818/fa>
- خنیفر، حسین (۱۳۸۹). درآمدی بر مفهوم آمایش سرزمین و کاربردهای آن در ایران. آمایش سرزمین، ۲(۲)، ۵-۲۶.
<https://www.sid.ir/paper/219628/fa>
- خورانی، جواد (۱۳۸۸). بررسی رابطه بین عزت نفس و متغیرهای دموگرافیک با سازگاری میان فرهنگی دانشجویان مهاجر عراقی در شهرستان گیلان غرب در سال تحصیلی ۸۷-۸۸. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد، اراک.
- دهقان، فاطمه؛ کرمی، جهانگیر؛ یزدانبخش، کامران؛ صالحی، صادق (۱۳۹۸). پیش‌بینی اخلاق زیست محیطی براساس ارزش‌ها و هنجارهای زیست محیطی. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۴(۴)، ۵۶-۶۰.
<http://ethicsjournal.ir/article-1-1614-fa.html>
- رضائی‌پندری، عباس (۱۳۹۹). طراحی چارچوب سیاست‌گذاری توسعه پایدار با رویکرد ترکیبی ISM-IPA. مجلس و راهبرد، ۲۷(۱۰۱)، ۲۲۳-۲۴۲.
<https://www.sid.ir/paper/224844/fa>
- رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا (۱۳۹۴). تبیین الگوی فضایی سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار روستایی، مورد: روستاهای استان خراسان رضوی. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴(۱)، ص ۸۷-۱۰۷.
<http://serd.khu.ac.ir/article-1-2240-fa.html>
- رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا (۱۳۹۹). جزوه درسی بنیانهای نظریه‌ای توسعه روستایی. مقطع دکتری، دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران.
- رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا؛ پورطاهری، مهدی؛ بدری، سیدعلی (۱۳۹۰). راهبردها و سیاست‌های توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، با تأکید بر تجربیات جهانی و ایران. انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۷۶.
<http://library.aui.ac.ir/dL/search/default.aspx?Term=14463&Field=0&DTC=100>

- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ خلیفه، ابراهیم؛ پورطاهری، مهدی؛ رحمانی‌فضلی، عبدالرضا (۱۳۹۵). تحلیل الگوی مدیریت برنامه‌ریزی فضایی مناطق روستایی ایران در چارچوب طرح‌های هادی، مورد مطالعه؛ مناطق روستایی استان تهران. *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*. ۲۰(۳)، ۱۰۴-۱۰۶. <https://hmsp.modares.ac.ir/article-21-7320-fa.html> ۶۱
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ درویشی، هدایت؛ رحمانی، بیژن؛ صرافی، مظفر (۱۳۹۸). تحلیل عوامل مؤثر در طراحی سناریوهای توسعه‌ی فضایی مبتنی بر مناطق روستایی، مورد مطالعه: منطقه‌ی سه آمایش سرزمین. *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*. ۲۳(۳)، ۱۲۵-۱۴۶. <file:///C:/Users/Bahare/Downloads/27813980305.pdf>
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ سجاسی‌قیداری، حمدالله؛ عینالی، جمشید (۱۳۸۶). نگرشی نو به مدیریت روستایی با تأکید بر نهادهای تأثیرگذار. *روستا و توسعه*. ۱۰(۲)، ۳۱-۱. http://rvt.agri-peri.ac.ir/article_59305.html
- رمضان‌خواه، متین؛ جعفری‌مقدم، محسن؛ قاسمی، روح‌الله (۱۳۹۵). *مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان لرستان*. مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری.
- زرقانی، سیدهادی؛ اعظمی، هادی (۱۳۹۰). تحلیل ملاحظات نظامی-امنیتی در آمایش و مکان‌گزینی مراکز و استقرارگاه‌های نظامی با تأکید بر استان خراسان رضوی. *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*. ۱۵(۲)، ۱۶۱-۱۴۱. <http://hmsp.modares.ac.ir/article-21-6827-fa.html>
- زیاری، کرامت‌الله (۱۳۸۹). *اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. <https://rtis2.ut.ac.ir/cv/zayyari>
- سازمان نقشه‌برداری کشور، <https://www.ncc.gov.ir>، ۱۴۰۰.
- شفیع‌آبادی، عبدالله (۱۳۷۷). *نظریه‌های مشاوره و روان‌درمانی*. تهران: نشر دانشگاهی. <https://www.adinehbook.com/gp/product/9640102210>
- صالحی، صادق؛ کریم‌زاده، سارا (۱۳۹۰). بررسی رابطه دانش زیست محیطی و رفتارهای زیست محیطی. *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*. ۷(۲۴)، ص ۱۷۷-۱۵۹. <https://www.sid.ir/paper/118220/fa>
- صدیقی، الهام؛ سلمان‌ماهینی، عبدالرسول؛ میرکریمی، سیدحامد؛ دلیری، حسن؛ فث، برایان (۱۳۹۸). شناسایی و تحلیل پیشرانهای کلیدی آمایش منطقه‌ای براساس آینده‌پژوهی در شهرستان گرگان. *آمایش سرزمین*. ۱۱(۲)، ۲۳۳-۲۰۵. <https://doi.org/10.22059/jtcp.2019.285863.670010>
- طبیسیان، منوچهر (۱۳۸۲). مؤلفه‌های محیط و منظر. *محیط‌شناسی*. ۲۹(۳۰)، ۳۷-۴۲. <https://www.sid.ir/paper/358064/fa>
- عابدی‌سروستانی، احمد؛ شاه‌ولی، منصور (۱۳۸۷). ضرورت و ویژگی‌های پژوهش در اخلاق زیست محیطی. *اخلاق در علوم و فناوری*. ۳(۳)، ص ۶۱-۵۶. <https://www.sid.ir/paper/122674/fa>
- فاضل‌نیا، غریب؛ توکلی، مرتضی و تاجبخش، کاظم (۱۳۸۹). ارزیابی برنامه‌های توسعه فرهنگی در مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان رستم. *تحقیقات فرهنگی*. ۳(۳)، ۱۷۷-۱۴۹. <https://www.sid.ir/paper/137029/fa>
- کریمی، فرزاد؛ احمدوند، مصطفی (۱۳۹۳). وضعیت سنجی و اولویت‌بندی شاخص‌های توسعه پایدار در مناطق روستایی، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان بویراحمد. *پژوهش‌های روستایی*. ۵(۳)، ۶۹۰-۶۶۳. <https://doi.org/10.22059/jrur.2014.53187>
- لطیفه، ناهید؛ جهانی، مهدی؛ جعفری، حمید (۱۳۹۵). عوامل اقتصادی مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی: مطالعه موردی روستاهای شهرستان دماوند. *روستا و توسعه*. ۱۹(۱)، ۱۶۱-۱۴۱. <https://www.sid.ir/paper/94766/fa>
- لطیفی، غلامرضا (۱۳۹۱). مروری بر ضرورت و اهداف برنامه آمایش سرزمین در ایران و فرانسه. *ویژنامه اولین همایش علمی رفاه اجتماعی ایران*. <https://www.sid.ir/paper/157790/fa>
- مبوقی، نغمه؛ مختاری، زهرا (۱۳۹۶). کاربرد رویکرد سازگاری اکوسیستم‌محور در تحقق شهرهای تاب‌آور اقلیمی. *ترویج علم*. ۸(۱۳)، ۱۴۷-۱۲۵. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22519033.1396.8.2.6.6>
- محبوبی، محمدرضا؛ رضانی، نورا (۱۳۹۰). سنجش اخلاق زیست‌محیطی روستائیان در استان گلستان. *اخلاق در علوم و فناوری*. ۶(۳)، ۷۲-۶۲. <http://ethicsjournal.ir/article-1-740-fa.html> ۶۲
- موسوی، میرنجف؛ قادری، رضا؛ تقیلو، علی‌اکبر؛ کهکی، فاطمه‌السادات (۱۳۹۷). تدوین سناریوهای تحقق‌پذیری آمایش سرزمین. *آمایش سرزمین*. ۱۰(۱)، ۹۱-۶۵. <https://doi.org/10.22059/jtcp.2018.247488.669826>

- مولائی، اصغر؛ آیشم، معصومه (۱۳۹۷). جایگاه عوامل اجتماعی در شکل‌گیری ساختار شهرهای ایرانی. مدیریت شهری، ۵۳، ۱۴۰-۱۲۱.
- <https://www.sid.ir/paper/92101/fa>
- مؤمنی، مهدی؛ مبارکی، امید؛ جنابی، نرگس (۱۳۹۲). آمایش سرزمین و مدیریت توسعه فضایی، مورد مطالعه شهرستان ملکان. مطالعات مدیریت شهری، ۱۳(۵)، ۴۵-۵۶. https://ums.srbiau.ac.ir/article_3362.html
- میرجعفری، سیداصغر؛ مجیدی، عبدالله؛ توحیدی، مرتضی (۱۳۹۸). بررسی تأثیر یکپارچگی در بهره‌وری سازمان‌های اطلاعاتی، با تأکید بر الگوی تعامل سازمانی. مطالعات حفاظت و امنیت انتظامی، ۱۴(۵۱)، ۱۱۷-۱۴۹. <https://www.sid.ir/journal/38416/fa>
- میرزایی، حمیدرضا؛ کمری، سجاد (۱۳۹۰). جایگاه آمایش سرزمین در توسعه روستایی و نقش آن در تحقق اهداف سند چشم‌انداز ۲۰ ساله‌ی کشور، مطالعه موردی: استان خراسان شمالی. پژوهشنامه خراسان بزرگ، ۱(۳)، ۹۱-۱۰۷. <https://www.noormags.ir/view/fa/creator/577493/%D8%B3%D8%AC%D8%A7%D8%AF%DA%A9%D9%85%D8%B1%DB%8C>
- میرهای، محمد؛ عارفی، مسلم؛ رشوفر، آیت (۱۳۹۵). پژوهشی بر توسعه‌یافتگی و نابرابری‌های آن در استان لرستان. برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۶(۱)، ۱-۱۶. https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_1777.html
- نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، بخش جمعیت، ۱۳۹۵.
- نقش‌بندی، سیامک (۱۳۷۸). هنجاریابی آزمون سازگاری بل در دانشجویان مستقر در تهران. پایان‌نامه دکتری، تهران، واحد علوم و تحقیقات.
- نقوی، محمدرضا؛ دیوسالار، اسدالله؛ ریاحی، وحید (۱۳۹۷). سنجش کیفیت زندگی در شهرهای ساحلی با استفاده از مدل DEMATEL. مورد مطالعه: در شهر ساحلی نور. جغرافیا و توسعه، ۵۲، ۲۲۶-۲۱۱. <https://doi.org/10.22111/gdij.2018.4005>
- وحیدی، پریدخت (۱۳۷۳). آمایش سرزمین؛ راهنمایی برای برنامه‌ریزی آموزش عالی. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۷، ۸، ۱۰۴-۷۵. <https://www.sid.ir/paper/436731/fa>
- یحیی‌پور، محمدصادق؛ قره‌بیگی، مصیب (۱۳۹۴). چالش‌های مدیریت آمایشی کلانشهر تهران بر پایه‌ی نظریه‌ی رئالیسم انتقادی. آمایش محیط، ۸(۳۰)، ص ۱۷۱-۱۵۳. https://ebtp.malayer.iau.ir/article_519292.html
- یاری‌حصار، ارسطو؛ بدری، سیدعلی؛ پورطاهری، مهدی؛ فرجی‌سبکبار، حسنی (۱۳۹۲). بررسی و تبیین فرآیند انتخاب نماگرهای سنجش و ارزیابی پایداری سکونتگاه‌های روستایی حوزه‌ی کلان شهری، با تأکید بر کلان شهر تهران. جغرافیا و توسعه، ۳۲، ۱۴۸-۱۲۷. <https://www.sid.ir/paper/77343/fa>
- Adshead, F., Thorpea, A., & Rutter, J. (2006). "Sustainable development and public health: A national perspective", *Public Health*, 120, pp. 102-115. <http://dx.doi.org/10.1016/j.puhe.2006.10.003>
- Avram, S. (2014). "Sustainable development - compromise or solution. What is the place of geography in this context", *Procedia Economics and Finance* 15, pp. 595 - 602. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00526-7](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00526-7)
- Barrow, C-J. (2018). "Sustainable Development, Swansea University, United Kingdom, *The International Encyclopedia of Anthropology*", Edited by Hilary Callan.
- Crespo, B., Carla, M-Á., María, E-A., Miguel, C-I., & José Luis, M. (2017). "The Sustainable Development Goals: An Experience on Higher Education, *journal sustainability* ", 9, 1353; pp. 1-15. <https://doi.org/10.3390/su9081353>
- Darvishi, H., Roknedineftekhari, A.R., Rahmani, B., Sarrafi, M and Atashak, M. (2019). "Analysis of Factors Affecting the Inefficiency of Spatial Policies in Rural Areas of Iran", *Journal of Research and Rural Planning*, 8(2), pp. 115-130. <http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.73320>
- Detcharat S., & Pongpun, A. (2013). "Using Dematel Method to Analyze the Causal Relations on Technological Innovation Capability Evaluation Factors in Thai Technology-Based Firms". *International Transaction Journal of Engineering, Management, Applied Sciences Technologies*. https://www.researchgate.net/publication/284487247_Using_DEMATEL_Method_to_Analyze_the_Causal_Relations_on_Technological_Innovation_Capability_Evaluation_Factors_in_Thai_Technology-Based_Firms
- Ghanbari, A., RahmaniFazli, A., & Azizpour, F. (2020). "Spatial analysis of rural settlements development using sustainable development approach, Case study: Villages of Khorramabad County", *Journal of Research & Rural Planning*, 9(1), pp. 53-71. <http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v9i1.79914>
- Kaushik, S., & Somvir, D. (2015) "DEMATEL: A Methodology for Research in Library and Information Science", *International Journal of Librarianship and Administration*. 6(2), pp. 179-185.

https://www.researchgate.net/publication/335542437_DEMATEL_A_Methodology_for_Research_in_Library_and_Information_Science

- Mulolo, G. (2022). "Sustainable Development In Rural Areas. konferencijos straipsnių rinkinys", *vytauto didžiojo universiteto zemes ukio akademija*, pp. 127-131.
- Navah, Z., & Liberman, A.S. (2002). "Landscape Ecology. Springer Verlage. Newyork".
- ShafieiSabet, N., Rahbari, M., & Ghorbani, M. (2020). "The Effect of Enhancing Components of Environmental Quality of Life on Sustainable Development in Iran (With an Emphasis on Empowerment Mechanism)", *Journal of Sustainable Rural Development*, 4(1), pp. 71-88. https://www.jsrd.ir/article_115643_Oed8cece08ad1caaf40633a2a8ab67b7.pdf
- Saeidi, A., & Hoseini Hasel, S., (2010). "Foundation of site selection and establishment of new rural settlements", Tehran, *Publication of Islamic Revolution Housing Foundation*.
- Sikdar, S.K. (2003). "Sustainable Development and Sustainability Metrics", *AICHe Journal*, 49(8), 1928-1932. <https://doi.org/10.1002/aic.690490802>
- ShafieiSabet, N., Rahbari, M., & Ghorbani, M. (2020). "The Effect of Enhancing Components of Environmental Quality of Life on Sustainable Development in Iran (With an Emphasis on Empowerment Mechanism)", *Journal of Sustainable Rural Development*, 4(1), pp. 71-88. https://www.jsrd.ir/article_115643.html
- Swain, B., & Yang-Wallentin, F. (2020). "Achieving sustainable development goals: predicaments and strategies", *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 27:2, pp. 96-106, DOI: 10.1080/13504509.2019.1692316.
- Vouvaki, D., & Xepapadeas, A. (2008). "Changes in social welfare and sustainability: Theoretical issues and empirical evidence". *Ecological Economics*, pp. 473-484, <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.12.029>

